

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Baykan Sezer’de İslam Sosyolojisi *Sociology of Islam in Baykan Sezer*

Ejder Okumuş*

Öz: Yazar, makalesinde yerli sosyolog olarak nitelenen Baykan Sezer’in sosyolojisindeki İslam sosyolojisini dine sosyolojik bakış çerçevesinde incelemeye, anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Denilebilir ki Sezer, yerli sosyoloji anlayışıyla Türkiye’ye özgü bir sosyoloji inşa etmeye çalışan ve dine de söz konusu sosyoloji anlayışına uygun olarak yaklaşan bir sosyologtur. Sezer’in en mühim araştırma problemlerinden biri, toplumsal bir olgu olarak dindir. Sezer’e göre din, toplumları ve toplumsal gerçekliği doğru anlamının en ehemmiyetli unsurlarındandır. Sezer’in bakışında bunun nedeni dinin, toplumların ve toplumsal hayatın bir ifadesi olmasıdır. Anlaşıldığı üzere Sezer’in sosyolojisinde din, toplumun kimliği olarak varlık kazanmakta ve toplumların birbirlerinden farklılaşmalarının aracı olarak vücut bulmaktadır. Bu durumda Sezer’in İslam sosyolojisinde İslam dini, Müslüman toplumların kimliğinin, diğer toplumlardan farklılıklarının ve farklılaşmalarının bir ifadesi olmaktadır. Sezer, bu çerçevede Batı sosyolojisi ile Türk sosyolojisi ve Türk din sosyolojisinden bahsetmektedir. Sosyolog Sezer’in sosyolojik yaklaşımında Batı sosyolojisinde Hıristiyanlık etkili olduğuna göre Türk sosyolojisinde de İslam etkili olmalıdır. Bu durumda Sezer’de bir İslam sosyolojisinden bahsedilebilir.

Anahtar Kelimeler: Baykan Sezer, Din, İslam, İslam Sosyolojisi.

Abstract: In his article the author tries to examine, understand and give the meaning the sociology of Islam in the sociology of Baykan Sezer, who is described as the domestic sociologist, from a sociological perspective on religion. It can be said that Sezer is a sociologist who tries to build a sociology specific to Turkey with his understanding of domestic sociology and also approaches religion in accordance with this sociology. One of Sezer’s major research problems is religion as a social phenomenon. According to Sezer, religion is one of the most important elements to understand societies and social reality correctly. In Sezer’s perspective, the reason for this is that religion is an expression of societies and social life. As it is understood, in Sezer’s sociology, religion emerges as the identity of the society and comes into being as a means of differentiation of societies from each other. In this case, in Sezer’s sociology of Islam, the religion of Islam is an expression of the identity of Muslim societies, their differences and differentiations from other societies. Sezer, in this frame, speaks of Western sociology and Turkish sociology and Turkish sociology of religion. In the sociological approach of the sociologist Sezer, since Christianity is influential in Western sociology, Islam must be efficient in Turkish sociology. In this case, a sociology of Islam can be mentioned in Sezer.

Keywords: Baykan Sezer, Religion, Islam, Sociology of Islam.

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
ORCID: 0000-0003-1337-3255, ejder.okumus@asbu.edu.tr

Received/Geliş: 06 /MarchMart 2021
Accepted/Kabul: 01 April/Nisan 2021

Düzeltilme/Revised form: 20 March/Mart 2021
Published/Yayın: 31 August/Ağustos 2021

1. Giriş

İslam sosyolojisi kavramsallaştırması, çeşitli anlamlarıyla önemli tartışmalara konu olmuş hem bir yaklaşım hem de bilimsel disiplindir. Son tahlilde kavram, İslam toplumlarını sosyolojik açıdan ele almaya gönderme yapmaktadır (Bkz. Ba-Yunus 1988; Şeriati 1988; Canatan 2005; Ba-Yunus & Ahmed 1986; Okumuş 2013b). Bu çalışmada sosyolog Baykan Sezer'in (1939-2002) İslam dininin ve Müslümanların toplumsal boyutlarına sosyolojik yaklaşımını ifade etmek üzere İslam sosyolojisi (İslam din sosyolojisi) tabiri kullanılmaktadır. Bu makalede dine sosyolojik bakış açısıyla yaklaşma çerçevesinde Sezer'in İslam sosyolojisini anlamak ve ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Sosyoloji yaklaşımlarının gelişip şekillenmesinde Kemal Tahir'in izlerinin gözlemlenebileceği Sezer'in genel sosyoloji planındaki düşünce ve yaklaşımları da, din sosyolojisi noktasındaki düşünce ve yaklaşımları da, Batı eksenli sosyoloji ve din sosyolojisi yaklaşımlarına ciddi tenkitler ihtiva eder (Sezer 1981; Sezer 1991; Sezer 1989: 1-96; Tüfekçioğlu 2011: 583-587). Bu yönüyle de sosyoloji yaklaşımı önemli özgünlükler barındıran Sezer'in (Çağan 2007: 69-86; Okumuş 2017) görüşlerini ve İslam sosyolojisi başlığı altına girebilecek yaklaşımlarını incelemek de özgünlükler barındırmaktadır.

Sezer, Türk sosyolojisinin uyarlamacı, taklitçi veya aktarmacı olduğu görüşündedir. Bu durumu eleştiren Sezer, Batı sosyolojisini taklide düşmeden Türkiye'nin kendi sosyal şart ve dinamiklerini esas alarak *yerlici bir sosyoloji* yapma gayretiyle hareket eder (Sezer 2011). Sezer, Batı sosyolojisine ilgi çekici ve mühim eleştiriler yönelten yerlici bir sosyolog olarak özgün bir pozisyona sahiptir (Coşkun 1991; Kaçmazoğlu 2004; Çağan 2007: 69-86.). Türkiye toplumunun en ayırt edici özelliğinin İslam diniyle sıkı ilişkisi olduğu düşünülürse, Sezer'in yerli sosyolojisi, İslam dininin bilhassa Türkiye bağlamında toplumsal boyutlarını inceleyen bir İslam sosyolojisidir.

Sosyal bir fenomen olarak din, Sezer'in incelediği en mühim konular arasında yer alır. Çünkü Sezer'e göre din, toplumları doğru anlamının en ehemmiyetli unsurlarındandır. Sezer bunun nedenini dinin toplumsal hayatı, toplumları, insanların toplumsal boyutlarını, toplumlar arası ilişki ve çatışmaları, toplumsal ilişki ve etkileşimleri, toplumlar arasındaki farklılık ve farklılaşmaları, toplumların bilinç, zihniyet, ideoloji ve kimliklerini, sosyal grupları, birey-toplum ilişkilerini, medeniyetler arasındaki farklılık, farklılaşma, sürtüşme, gerilim ve çatışmaları işaretleyen bir olgu olmasıyla izah etme yoluna gider. Sezer'in sosyolojisinde dini anlamak, Doğu medeniyetinin bir unsuru olma pozisyonumuzu ve toplumumuzun Doğu-Batı münasebetlerindeki yerini anlamamız ve anlamlandırmamız bakımından da son derece mühimdir. Sezer'e göre din, sanayi devrimi ile dünyada toplumlar arasında tesis edilen yeni münasebetleri kavramaya yardım edebilecek en ehemmiyetli parametredir. Bu münasebetler içinde kendi yerimizi tayin edebilmemiz ve Batı'nın bizim için belirlediği yeri değil, kendi gerçek yerimizi görüp kavrayabilmemiz için din sorununu kendi perspektifimizden ele alıp inceleme amacına matuf olarak mevzu üzerine eğilmemiz gerekir (Sezer 1981: 17 vd.). Amaç, din olayına, dinin doğurduğu ilişkilere daha doğru tanımlar getirebilmektir.

Sezer, dini, hem genel sosyoloji kapsamındaki incelemelerinde (1988, 1989, 1997, 2011, 1979, 1988, 1991a, 1991b, 1991c, 1991d, 1979, 1997, 1990, 1992, 1996-97, 1998), hem de doğrudan dini konu edinen eserlerinde (1981) ele alır. Fakat Sezer'in din sosyolojisi kapsamındaki asıl eseri *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* (1981) adıyla bilinen çalışmasıdır. Bu kitabın konusu sosyal bir olgu olarak dindir. Kitap, dinin, toplum farklılaşmalarında hangi boyutlarda etkili olduğunu incelemektedir. Kitabın özel anlamda Türkiye bağlamı ve İslam ekseninde din-toplum etkileşimini konu edindiği düşünülürse, bir İslam sosyolojisi çalışması olduğu söylenebilir.

Sezer, karşılaştırmalı bir dinler sosyolojisi veya din sosyolojileri ortaya koymaya çalışırken Batı toplumlarını ve dolayısıyla Batı sosyolojisini Hıristiyanlıkla, Doğu toplumları içinde Müslüman toplumları ve bu çerçevede Doğu sosyolojisini İslam ile nitelemektedir. Sezer'in (1981: 21-24) sosyoloji perspektifinde Türkiye ile diğer Müslüman ülkelerde din sosyolojisinin zorlukları çerçevesinde bakılması lazım gelen önemli hususlardan biri de, *Batı ile Doğu arasındaki din farklılığı meselesidir*. Batı'nın din sosyolojisi Hıristiyanlığa, Müslüman toplumların dini ve din sosyolojisi ise İslamiyete dayanır. Elbette diğer toplumların dinleri de birbirinden farklıdır. Hıristiyan sosyolojisi tarafından üretilen terim ve yaklaşımlarla gelişen bir din sosyolojisi, İslam toplumlarını anlayabilir ve açıklayabilir

mi? Bu önemli bir problemdir (Sezer 1981: 21 vd.). Görüldüğü üzere Baykan Sezer'in sosyoloji çalışmalarının en önemli konu ve problemlerinden biri İslam sosyolojisidir.

Bu çalışmada yerli sosyolog Baykan Sezer'in İslam sosyolojisi, yani İslam dininin toplumsal boyutlarına İslam toplumu ve Türkiye penceresinden sosyolojik yaklaşımı ele alınmaktadır. Makalenin öncelikli başvuru kaynağı, Sosyoloğun *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* eseridir. Yine *Sosyolojinin Ana Başlıkları* (2011) ile *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları* (1993) kitapları başta olmak üzere diğer eserleri, bu çalışmanın başvuru kaynaklarındandır. Bunların dışında elbette Sezer'in din sosyolojisi anlayışını ele alıp anlamaya ve izah etmeye yardımcı olan kaynaklara da başvurulmuştur. Çalışmada kaynaklardan elde edilen veriler, anlamacı bir yaklaşımla ele alınmakta, değerlendirilmekte, tahlil edilip anlamlandırılmaktadır.

2. Sosyolojiler ve Din Sosyolojileri

2.1. Farklı Toplumdan Farklı Sosyolojiye Sosyolojiler

Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı kitabında “en basit tanıma göre sosyoloji toplumların ve/ya da toplum içindeki olayların incelenmesidir.” diyen Baykan Sezer'in (1981: 11) sosyoloji yaklaşımında Batı için *Batı sosyolojisi*, Doğu için *Doğu sosyolojisi*, yine örneğin Türk toplumu için *Türk sosyolojisi* söz konusudur (Bkz. 2011; 1981; 1993).

“Sosyolojinin insan ve toplumla ilgili bütün olayları ele alabilecek bir araştırma alanına sahip olduğu” (1993: 27; 2011: 3 vd.) görüşünde olan Sezer'in yaklaşımında Türk toplumunu anlamaya ve sorunlarımıza çözüm getirmeye yardım edebilecek sosyoloji, Türk toplumunun kendi gerçekliklerinden yola çıkan Türk sosyolojisidir (Çağan 2007: 85). Sezer'in bu yaklaşımının temelinde veya arka planında toplumları ve sosyolojiyi farklılık ve farklılaşma ekseninde izah etmesi yatmaktadır. Sezer'e (1993, 1997) göre çünkü toplum içinde olduğu gibi toplumlar arasında da önemli farklılıklar mevcuttur. Farklı toplumların farklı çıkarları olduğu için Batı sosyolojisinin yaklaşımları, Batı sosyolojisinin toplum olaylarına getirdiği açıklamalar, başka toplumların çıkarlarından farklılaşır. Bu durum, farklı sosyolojilerin olmasını beraberinde getirir.

Sezer'in farklı sosyolojiler yaklaşımının arka planında Doğu-Batı ayrımı bulunmamaktadır. Sezer'e (1991a; 1991b; 1993; 1996-97; 1997; 1998; 1981, 1988, 1989, 2011) göre Doğu uygarlık/toplumları ile Batı uygarlık/toplumları arasında önemli *farklılık*, *çekişme* ve *çatışmalar* vardır. Batı Doğu'nun varlığı ile, Doğu da Batı'nın varlığı ile vücut bulur. İki blokta yer alan gelişmeler, Doğu-Batı çatışmasıyla izah edilebilir. Sezer'in bu yaklaşımına göre Doğu toplumlarının kendi sosyolojisi, Batı toplumlarının da kendi sosyolojisi vardır. Özetle Sezer'e göre Doğu-Batı çatışmasını dikkate almayan sosyolojiden bahsetmek mümkün değildir.

Sezer (1989; 1993, 2011), çalışmalarında sıklıkla sosyolojinin Batı menşeli olduğunu, Batı'nın kendi şartları içinde ortaya çıkıp gelişmiş bir bilim olduğunu, Batı'nın XIX. yüzyıl Batı dünya egemenliği ile doğma fırsatı bulmuş ve Türkiye'de de dışardan, Batı'dan aktarma bir bilim olduğunu belirterek Türkiye'ye özgü bir sosyolojiye ihtiyaç olduğunu iddia etmektedir. Türkiye'ye özgü sosyolojide, yani Sezer'in (1993; 2011) kavramsallaştırmasıyla *Türk sosyolojisinin* ise İslam, en temel unsurlardan biri, belki de başlıcasıdır. Hatta Türk sosyolojisinin *İslam sosyolojisi* olduğu söylenebilir.

Şüphesiz bugün Batı merkezli sosyolojinin birçok toplumsal problemi anlama ve anlamlandırmada zorluklar yaşadığı düşünülürse, “Türk sosyolojisi olmalı mı?” ve/veya “İslam sosyolojisi olmalı mı?” soruları bizatihi önem arz etmektedir (Okumuş 2006). Bu noktada belirtmek gerekir ki, Sezer'in Türkiye'de Batı merkezli sosyolojiye karşı Türk sosyolojisinden bahsetmesi tabii ki oldukça önemli, cesaret verici ve anlamlıdır (Berger, 2002). Bu sorular etrafında konunun ciddi olarak araştırılması ve tartışılması gerektiği açıktır (Okumuş 2006).

Bu çerçevede Sezer'in kendi tarihsel yaklaşımına başvurarak sosyoloji konusunda İbn Haldun'dan günümüze kadar kendi tarihî birikimlerimiz temelinde hareket etmek gerektiği de savunulabilir. 14. yüzyılda Umran İlmini kurarak Müslüman kimliğiyle ilmi bir bakış açısı merkezinde

bir toplum bilimi geliştiren İbn Haldun’u (1996) yeniden okumakla işe başlanabilir (Bkz. Spickard 2001; Okumuş 2006).

2.2. Farklı Din ile Toplumdan Farklı Din Sosyolojisine Din Sosyolojileri

Dini sosyolojide bir sorunsal olarak ele alan Sezer (1981: 13-15; 1997: 1-6 vd.; 2011), sosyolojinin Batı’da ortaya çıkışının temelinde büyük sanayi devrimini ve onunla ilişkili olarak halkların kendi iradeleriyle harekete geçip değişim istemelerini görür ve bundan dolayı da sosyolojinin birinci konusunun endüstri olduğunu söyler.

Sezer’in (1981) görüşünde endüstri sosyolojinin birinci imtiyazlı konusu iken, endüstrinin doğası gereği dine karşı niteliğinden dolayı ikinci planda kalan din de ikinci imtiyazlı konudur. Batı toplumlarının, sanayi devrimiyle yeni tesis edilen toplumlar arası ilişkileri kavrayabilmelerine yardım edebilecek en mühim ve en güçlü unsur dindir. O sebeple dini incelemeye çok önem vermişlerdir. Sosyolojinin çoğu zaman izah etmek istediği şey de, aslında din üzerinden diğer toplum olaylarıdır. Nitekim Durkheim, Frazer, Tylor ve öbür etnograflar ile Max Weber ve Marx’ın çalışmalarında bu husus görülebilir (Krs. Okumuş 2013a; Okumuş 2014; Wilson, 1989: 5-6 vd.).

Sezer’in (1993: 54; 1981) bakışında sosyolojinin Batı’nın bizzat kendine özgü şart ve durumlarına ait bir sosyal bilim olması ve din bahsinde Hıristiyanlığa dayanıp din hakkında Hıristiyanlıktan yola çıkarak genellemelere gitmesi, büyük bir sorundur: Bir taraftan sosyoloji, pozitif düşüncenin dine karşı gelişmesi biçiminde değerlendirilirken, diğer taraftan aynı sosyolojide Hıristiyanlığa övgüde bulunmaktadır. Hıristiyanlığa övgü şüphesiz İslamiyet’e yergi demektir. Sezer’e (1981) göre bugün hakim olan din sosyolojisi *Hıristiyanlık sosyolojisi* veya *Hıristiyan sosyolojisi*dir. Bunun ciddi sakıncaları vardır. Din sosyolojisi Batı’da Hıristiyanlık içinde bazı hazır kalıplar bulmuştur. Hıristiyanlığın Ortaçağ’da oluşturduğu bazı teolojik kavram ve tanımlara dayanarak kendisine belli bir çerçeveye kurabilmiştir.

Sezer (1993, 1981) farklı toplum, din ve medeniyetlere göre farklı sosyolojiler ve din sosyolojiler olduğu görüşündedir. Böylece Sezer’e göre din sosyolojisinde Batılı din sosyolojisi ve Doğulu din sosyolojisi veya Türk din sosyolojisi ve başka toplumların din sosyolojileri vardır. Anlaşılmaktadır ki Sezer’in bu yaklaşımında iki önemli nokta mevzubahistir: Birincisi sosyolojinin “*Batı’da doğmuş ve Batı şartlarına bağlı kalmış bir bilim olması*” (Sezer 1993: 53), ikincisi ise birincisine bağlı olarak sosyolojinin kendisinin ve konusu yaptığı dinin Hıristiyanlık eksenli olmasıdır. Bugün hakim din sosyolojisi, Hıristiyanlık veya Hıristiyan sosyolojisidir.

Sezer’in sosyolojisinde din, toplumların tanımlanmasında, kimlik kazanmalarında, farklı oluşlarında ve farklılaşmalarında belirleyici bir etken olduğu gibi din sosyolojisinin farklılaşmasında da belirleyici etkidir. O halde farklı dinlere bağlı toplumların farklı din sosyolojileri olur. Bundan dolayı da her bir toplumun dini, kendine ait din sosyolojisi ilmiyle ele alınır. O halde Sezer’in yaklaşımında *Türk din sosyolojisinden* ve dolayısıyla *İslam sosyolojisinden* bahsetmek lazımdır. Sezer, sosyolojide *yerliliği* savunduğu gibi din sosyolojisinde de yerlilik savunusu yapar. Bu da Türkiye bağlamında Sezer’in yerli sosyolojisine İslam sosyolojisi denilebileceğini gösterir.

3. İslam Sosyolojisi

3.1. Din, İslam ve Toplum

Sezer’in bakışında din-toplum ilişkilerini doğru anlamak için bazı kavramlara ve dinin tanımlanması noktasında bir uzlaşmaya ihtiyaç vardır. Sezer’in (1981: 29) yaklaşımında sosyoloji, bütün toplumlarda yaygın bir olay olan dine bigâne kalamazdı. Dolayısıyla belli başlı sosyolojik sonuçları elde etmek için kavramlara erişmek ve öncelikle de din tanımı üzerinde bir anlaşmaya varmak gerekir.

Sezer, Durkheim’in din tanımının ve dinin kaynağı hakkındaki yaklaşımının dini izah etmekten uzak olduğunu düşünür. Sezer’e (1981: 30-31) göre Durkheim gibi sosyologların dini evrimci ilerlemeci etnografik açıklama çabaları, dinler tarihini genel tarihten ayırır. Bu çabalarda, din-toplum arasında mekanik ilişkiler kurulur ve buna bağlı olarak da dinin sosyal düzlemde tanımı ve kaynağı doğru ortaya konulamaz. Halbuki Sezer’in (1981) görüşünde din, insanların bireysel ve toplumsal bilinçlenme

boyutlarıyla sıkı ilgili bir *üst-yapı kurumudur*; insanların varlıklarını kuşatan sosyal çevrenin bilincine varmalarının şekillerinden en önemlisidir. “*Dinler, her şeyden önce toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracıdır.*” (1981: 32). Birey, toplumla münasebetini din ile anlamlandırıp izah edebilmekte ve topluma üye olmayı din ile ifade edebilmektedir. Sezer (1981: 30-33, 87-88 vd.), bu anlayışı doğrultusunda dinlerin; ilkel kabilelerdeki basit totem inancı dönemi, ilkel kabilelerin başka kabilelerle karşılaşması ve çatışıp savaşması ile dinin nispeten zenginleşip toplumun da geliştiği çok tanrılı dinler dönemi, çok tanrılı din mensubu toplulukların birleşerek kendilerini karşı karşıya geldikleri topluluklara bakarak tanıyıp tanımlamaları ile gerçeklik bulan tek tanrılı dinler dönemi ve son olarak dünyadaki toplumların iki ana grup halinde cepheleşmesiyle ortaya çıkan çelişki, gerilim ve çatışmaların evrensel bir karaktere bürünmesiyle evrensel dinler dönemi gibi süreç veya aşamaları kat ederek günümüze kadar geldiklerini ileri sürer. Bütün bu dönemlerde dinî inançlarla dinler, bireylerin topluma aidiyetinin ve toplum kimliğinin ifadeleri olmuşlardır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki bilhassa dini tamamen topluma bağlı olarak tanımlama ve izah etme çabasıyla Sezer’in dine bakışı, Marx ve Durkheim’in din görüşlerinden etkilenmiş benzerdir. Dinin üst yapı olarak görülmesi, Marx’ın (Marx ve Engels 1987) yaklaşımıyla örtüşmektedir. Örneğin dinin insanların varlıklarını kuşatan sosyal çevrenin bilincine erme biçimlerinden en önemlisi olarak dile getirilmesi, Marx’ın bilgi sosyolojisinden mülhem gözükmektedir. Dinlerin toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya vasıtası olarak anlaşılması da, Durkheim’in sosyolojist din anlayışına benzer. Bir taraftan Durkheim’in dinin kaynağı ve tanımına dair görüşlerini tenkit ederken, diğer taraftan Durkheim’in din anlayışındaki mantığı paylaşmak suretiyle ona benzer bir din yaklaşımı serdetmektedir.

Sezer (1981), dini toplum hadiselerinin bir yorumu olarak, kendi başına bir olay olmayıp toplumsal muhitte gerçekleşen hadiselerin bir yansıması olarak açıklamakla toplumcu, tarihselci ve sosyolojist din yaklaşımı sergiler gibidir. Bu yaklaşımıyla da esasında dine, insanların olay ve olanlar karşısında bir tür acizlik ve eksikliğinin yansıması veya tezahürü olarak baktığını; toplumların, bilemedikleri hadiseleri açıklamak, meşru kılmak veya haklılaştırmak için ortaya çıkan bir olgu olarak yaklaştığını gösterir. Din, toplum ve sosyolojiyi siyasetle yakından bağlantılı olarak gören Sezer (1981: 39-43 vd.), ilk Doğu uygarlıklarında dinin oluşup gelişme sürecinde devletin toplum tarafından kutsallaştırılıp tanrılaştırılan bir ünite haline geldiği düşüncesindedir. Bu ve benzeri bakış açısıyla Sezer (1981: 38-43 vd.), dinin özüne ait boyutlarını ihmal eder veya görmez (Aksakal 2016). Böylece Sezer, Marx ve Freud’un yabancılaşma, afyon, sınıf, üretim ilişkileri, telafi, nevroz vs. temelli din anlayışlarına (Okumuş 2015b; Okumuş 2015c) yaklaşır.

Sezer (1981), dini toplum merkezli tanımlama girişimini *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*’nda ilkel kabile dinlerine, Brahmanizm ve Budizm gibi Hint toplumu dinlerine, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi evrensel dinlere uyarlamaya çalışır. Sezer, dinlerin kökenini araştırmaya giriştiği ve bütün dinleri sanki aynı temelde incelediği veya gördüğü oranda eleştirdiği klasik Batı sosyologlarının Hıristiyanlık merkezli din anlayışlarına yaklaşır ve ciddi bir indirgemeciliğe düşer.

3.2. Toplum Farklılaşmaları Temelinde Din

Sezer’e (1981: 20) göre öncelikle din çok hayati bir toplum olayıdır. Fakat dini mükemmel bir toplum olayı saymak da çok zordur. Benzer şekilde dinin bir inanç sorunu olduğunu veya ancak kulla Tanrı arasında geçen bir olay olduğunu söylemek de mümkün değildir. Böyle bir şey söylemekle din, gerçekte sosyolojinin konularının dışına çıkarılmaktadır

Sezer (1981: 58-83) dinlerin, toplum farklılık ve farklılaşmalarına, toplumsal değişimlere, medeniyet boyutunda meydana gelen durumlara, toplumların kendilerine ait kişiliklerinde kendini gösteren gelişmeler muvacehesinde belli bir gelişim seyri takip ettikleri düşüncesindedir. Bu düşüncede dinler, toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmalarında araçtırlar. Toplumlar, yalnızca kendi dışındaki toplumlar karşısında kendilerini tanıma ve tanıtmaya ihtiyacı duyabilirler; sadece kendilerini kendilerinden farklı toplumlarla karşılaştırma yoluyla fark edebilir, bu şekilde kendi niteliklerinin bilincine erişebilirler.

Sezer (1981: 87-88) dinlerin, evrensel dinlere varıncaya dek toplumla birlikte gelişme kaydettiğini ileri sürer. Hülasa Sezer'e (1981) göre dinler tarih içinde, toplumda, tarihî ve sosyal şartlara bağlı olarak ortaya çıkar; toplum farklılaşmalarının bir ifadesi olarak kendini gösterir ve toplum farklılıklarını meşrulaştırır, onlara anlam getirir. Sezer bu fikrini özellikle Asur dinleri, İran dinleri, Brahmanizm, Hinduizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet çerçevesinde izah eder.

3.3. Dinin Boyutları

Sezer'in (1981) sosyolojisinde din, çok ehemmiyetli bir toplum olayıdır. Din tarafından belirlenen farklılıklarla anlam verilmeye çalışılan olaylar toplumsaldırlar. Din, bugün kul ile Allah arasında bir ilişkiye indirgense ve bireysel bir olay olarak gösterilmek istense de gerçek anlamını ancak kendisine bağlı cemaat veya topluluk ile kazanabilmektedir. Sosyoloji de, dinin bu yönüyle ilgilidir. Din toplumla ilgili olayların yorumudur ve bu durumda konusu siyaset bahsine girer.

Sezer'in (1981: 32, 43, 16, 97) genel din sosyolojisinde ve İslam din sosyolojisinde din *ideoloji* ve *üst yapı kurumudur*. Dinler, mesela Yahudilik bir birlik çağrısı ve ideolojisidir. Hıristiyanlık Batı'nın egemen ideolojisidir (1981: 120-122). Bununla ilişkili olarak din, toplumların *kimliğinin* belirlenmesinde en önemli unsurlardan olup toplumların ayrılıklarının, kişiliklerinin bilincidir.

Sezer'e (1981: 15-35 vd.) göre toplum ekseninde, topluma bağlı olarak ortaya çıkan *din, toplum olaylarının bir tezahürü, açıklaması, anlamlandırılması ve yorumu* ve de *bağlı bulunduğu toplumu izah eden bir olaydır*. Olayların sosyal olarak sahip oldukları ifade biçimlerinden biri olan din, insanların olaylarla münasebetlerinde olayları kavramalarının bir ifadesi olarak varlık göstermektedir.

Sezer'in (1981: 214-215) din-toplum ilişkileri yaklaşımında *din, toplum olayları karşısında bir tutumun ifadesi* olarak anlaşılır. Bu bağlamda din, bir toplumun, başka toplumlara karşı kendisini fark etmesi, kendini tanıması ve tanımlaması, toplumsal hadise, değişim ve farklılaşmalara karşı aldığı tutumla din kendini göstermektedir.

3.4. Din Sosyolojisi Olarak İslam Sosyolojisi

İslam toplumlarını ele aldığı ölçüde Sezer'in din sosyolojisi İslam sosyolojisi olmaktadır. Sezer, İslam sosyolojisi bağlamında çok önemli bir soruna işaret eder. Sezer'e (1981: 18-19) göre Türkiye'de din sosyolojisinin önemli problemlerinin başında *dine ideolojik yaklaşım* gelir. Türkiye'de din sosyolojisi alanında bilimsel araştırmalar yapmak isteyenleri ümitsizliğe düşürecek bazı durumlar vardır. Dine sosyolojik yaklaşımla ilgili özgün anlamda en basit araştırmaların dahi yapıldığını söylemek güçtür. Din sosyolojisinin kendine ait özgün terminolojisinin bile Türkiye'de henüz tespit edilip oluşturulduğu söylenemez. Ayrıca İslamiyet'te çeşitli terim veya kavramların anlamlarının ne olduğu noktasında bir uzlaşma, oybirliği yahut açıklık söz konusu değildir. Türkiye'de din sosyolojisi, kendi toplumsal şartlarına göre yapılmış inceleme ve araştırmalardan elde edilen bulgularla kurulmamıştır. Batı'da ortaya çıktığı için bize de nakledilmiş, bizim tarafımızdan iktibas edilmiştir. Din hakkında sayıları sınırlı birkaç sosyoloji veya felsefe araştırması da doğrudan Yunan mitolojisiyle Hıristiyanlığa dayanır.

Sezer'in (1981: 21-24 vd.) din sosyolojisinde Müslüman ülkelerde ve Türkiye'de din sosyolojisinin ciddi sorunlarından biri de Müslüman olmakla ilgilidir. Hakim din sosyolojisinin Hıristiyanlık sosyolojisi veya Hıristiyan sosyoloji olmasına bağlı olarak ortaya çıkan sakıncalar, din sosyolojisinin mühim problemleri arasındadır. Fakat Sezer'e göre Batı'da Hıristiyan temelli sosyolojinin bilhassa sosyolojik kavramsallaştırma ve tanımlamalarda belli bir tatmine ulaşmış bulunması İslamiyet temelli sosyoloji için bir fırsattır. Müslüman toplumlarda İslamî temelli kavramsallaştırma ve tanımlama çabalarına girişilmesi durumunda yerli sosyoloji/İslam sosyolojisi, Batı merkezli sosyolojiye göre daha iyi ve özgün olarak gelişebilir.

3.5. İslamiyet'in Sosyolojisi

Sezer (1981: 143-203), genel sosyolojisi ve din sosyolojisine uygun olarak İslamiyet'i, kaynakları olan Kur'an ve Sünneti, önemli boyutları olan cihad, hilafet, mezhep ve tarikatları vd., diğer dinler örneğinde yaptığı gibi topluma bağlı olarak, toplum olayları, toplumlar arası farklılıklar, çatışmalar ve

siyaset temelinde izah etmeye gayret eder. Öncelikle Sezer'in (1981: 174, 201) İslam sosyolojisinde “İslâmiyet, Doğu-Batı çatışmasında ortaya çıkmış ve tarihteki yerini kazanmıştır.”

3.5.1. Doğu Toplumlarının Kendilerini Tanıma ve Tanıtma Aracı Olarak İslâmiyet

İslam dini, Sezer'in (1981: 174-177 vd.) sosyolojisinde Doğu toplumlarının kendilerini tanıma ve tanıtma aracı olarak ortaya çıkmıştır. İslâmiyet, Doğu uygarlığının kişiliğinin bir ifadesi olarak kendini göstermiştir. İslâm, Doğu ile Batı arasındaki çatışmalarda Doğu toplumlarının kişilik ve kimliklerinin bir ifadesi olarak doğup gelişir ve tarihte sahip olduğu yeri alır. İslâmiyet ile Doğu'nun kendisini tanıma ameliyesi, Doğu ile Batı arasındaki çatışmayla doğrudan ilgilidir. Bu da, Doğu'nun dünya görüşü hudutlarını Batı'yı da içine alacak şekilde genişletir ve Doğu'ya, kendi aleyhine kurulan Batı cephesinin karşısına bir bütün olarak, birlik olarak, bütünlük içinde çıkma imkânı verir. Sınırlarını genişleten Doğu'nun dünya görüşü, İslâmiyetle savaşçı bir karakteri de kazanır. İslâm dininin bu karakteristiği öncelikle onun temel kurumu *cihadda* en mükemmel şekliyle tezahür eder. Cihad, kutsal savaş olarak Müslümanların Tanrı'nın adını yüceltmek amacıyla kâfirlere karşı yapmaları gereken savaş anlamına gelir. İslâm, kâfirlere karşı bu savaşı zorunlu kılar. Sezer'e (1981: 175-176) göre cihad, İslâm'ın temel şartlarından biridir; böyle olduğu halde İslâm'ın beş temel şartı arasında geçmemesinin nedeni, bireysel değil, bütün toplumu ilgilendiren bir zorunluluk olmasıdır.

3.5.2. Bir Dünya Görüşü ve İdeoloji Olarak İslâmiyet

Baykan Sezer, diğer dinler gibi İslâm dininin de bir dünya görüşü ve ideoloji olduğu görüşündedir. Sezer'e göre İslâm, asırlardan beri devam eden Doğu-Batı çatışmalarında sadece Doğu'nun bir savaş muvaffakiyeti olarak kalmamış, ayrıca yeni bir dünya egemenlik durumu ve yeni bir dünya görüşü de ortaya çıkarmıştır.

İslam dini, Sezer'in din yaklaşımında “bir Devlet ideolojisi, Devlet de bu ideolojinin yürütme ve uygulama organı olmaktadır.” (1981: 181).

3.5.3. İnanç, Ticaret ve Siyaset Sistemi Olarak İslamiyet

Evrensel bir din olarak İslamiyet, Sezer'e (1981) göre Medine'ye hicret olayından sonra Müslüman toplumun sadece bir inanç sistemi olmaktan çıkmış, aynı zamanda siyasî ve ticarî hayatlarını düzenleyen bir sistem haline gelmiştir. Diğer dinlerin gelişmelerinde de benzer duruma rastlanır. Lakin bilhassa Hıristiyanlık örneğinde yeni dinler kendilerine bağlanıp tabi olanların hayatlarını tanzim etmiştir, fakat başlangıçta Hıristiyan cemaatleri ekonomik veya siyasal planda önemli karar merkezlerinde söz sahibi olamadıkları, oraları elde edemedikleri için bu hayat tanzimi sadece din adamlarının, keşiş veya ruhban sınıflarının hayatlarına örnek teşkil edebilmiştir. Fakat daha ortaya çıkış yıllarında siyasal iktidara sahip olma imkânına erişen İslâmiyet, yeni bir Devlet düzenini ve geleneğini de kendi içinde barındırma ve taşıma imkânını bulabilmiştir. Bu imkân, aslında Hz. Muhammed'in Medine'ye Hicret etmesi vakasıyla doğmuştur. Hz. Muhammed'in Medine'ye gelip yerleşmesiyle şehrin anlamı, görünüşü ve hayat tarzı değişmiştir.

3.5.4. Hoşgörü Dini Olarak İslamiyet

Sosyoloğumuz (1981), İslam dininin hoşgörü boyutuna ayrı bir önem verir. Bu nedenle İslam sosyolojisinde İslamiyet'in ve Müslümanların başka din mensuplarına ve inanç sahiplerine karşı hoşgörülü tutumunu ele almayı ihmal etmez.

Sezer'e göre İslamiyet, tarihî süreç içerisinde dinî hoşgörünün büyük ve geniş örneklerini vermiştir. Örneğin “Osmanlı, hiç kimseyi dinini değiştirmeye zorlamamıştır. Aksine kâfire karşı en büyük hoşgörülüğü tanımış” (1981: 197) ve hayat tarzı olarak benimsemiştir.

3.5.5. İslamiyet'in Hıristiyanlıktan Farklı Olduğu Yönler

Sezer'e (1981) göre İslâm dinini Hıristiyanlıktan ayıran özelliklerden başlıcası, Hıristiyanlığın bir mağlubiyet temelinde tesis edilmiş olması, fakat bunun tersine İslâm'ın bir zafer veya başarı inancını kendi içinde taşımasıdır. Hıristiyanlık, bu sebeple insanı şartlara bağlı olarak değil, bu şartlardan ari

olarak tanımlamayı tercih eder ve böyle bir tanımlamayla yetinir; bunun bir sonucu olarak da dinin Tanrı ile toplumdaki ayrı düşünülen kul arasında bir konu olduğu görüşünü yayarken, İslâm toplumsal boyutu güçlü bir dindir.

İslâmiyet'i Hıristiyanlıktan ayıran ikinci fark, İslâm'ın daha baştan bir devlet organizasyonu veya yapısına sahip olmasıdır. Bir din olarak İslâm, herhangi bir devletin himayesinde gelişmemiştir. İslam dini, Arabistan yarımadasında ilk Müslüman devletle o zamana kadar görülen siyasal örgütlü yapılanmayı aşan bir devlet anlayışının da müessisi olmayı başarmıştır. Bu sebeple İslâm dininin devletle ilgili hususlara bakışı Hıristiyanlıktaki gibi kendi dışında yabancı bir mevzu ele alış biçiminde olmamıştır.

İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki önemli farklardan biri ise İslamiyet'in kendi doğduğu topraklarda gelişmesine karşılık Hıristiyanlığın yabancı toplum ve ülkelerin dini haline gelmiş olmasıdır (1981: 201).

4. İslam, Değişim ve Çatışma

Baykan Sezer, değişim ve çatışma sosyoloğudur. Sezer, değişim olgusunu gelişme ve çatışma ekseninde ele alır. Sezer'e (1997; 1981; 1993) göre tarihte ve günümüzde meydana gelen gelişmeler, çatışmalarla gerçeklik bulur. Çatışma değişimi, değişim ise çatışmayı beraberinde getirir, besler. "Toplum donuk bir varlık değil, yaşayan, canlı bir varlıktır. Bir çekişme, çatışma içindedir ve bu çekişme ve çatışmaya bağlı olarak sürekli değişmektedir." (Sezer 2011: XX).

Toplumsal olaylara ve bir bilim olarak sosyolojinin bizatihi kendisine çatışmacı bir perspektifle yaklaşan Sezer (1979; 2011; 1993; 1997; 1981; 1996-97; 1998), bütün olayları toplumlar arası ilişkilerde, Doğu-Batı ilişkileri ve çatışmaları ekseninde ve toplum içinde çeşitli toplumsal aktör ve gruplar arasındaki çelişki ve çatışmalar çerçevesinde ele almaktadır. Sezer'e (1993: 130) göre "toplum bir çekişme ve çatışma alanıdır. Bu durumda sosyolojide de elbet çekişme ve çatışma olacaktır." Görüldüğü üzere Sezer, hem toplumu hem de toplumu inceleyen sosyolojiyi çatışma merkezli görmekte ve izah etmektedir.

Doğu ve Batı kavramlarını sosyolojisinin en temel kavramları arasına yerleştiren Sezer, bütün insanlığı, bütün toplumları, dinleri, uygarlıkları, değişim gerçeğiyle ve Doğu-Batı ayrımı/çatışmasıyla anlamaya, anlamlandırmaya çalışmaktadır. Doğunun ancak Batı ile, Batı'nın da ancak Doğu ile ilişkileriyle varlık kazandığı görüşünde olan Sezer'e (1979; 1990) göre söz konusu Doğu-Batı ilişkileri sürtüşme ve çatışmalarla tayin olmaktadır. Aynı zamanda uygarlığın gelişiminde de temelde Doğu ile Batı arasındaki çatışma vardır (Sezer 1998: 36).

Sezer'in çatışmacı sosyolojik yaklaşımı, genel din sosyolojisi ve İslam din sosyolojisinde de geçerlidir. Sezer'e (1981) göre din, toplumsal çatışmada, toplumlara arası farklılaşma, çekişme ve çatışmada, toplum ve medeniyetlerin çatışmasında önemli, hatta en temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çatışma durumu ve süreci içinde sürekli bir gelişme, farklılaşma, değişim ile din de çeşitli biçimlerde varlık kazanır. Din bir yandan bizzat çekişme, sürtüşme ve çatışmalarla yakın ilişki içinde bulunmakta, diğer yandan da onlara yorum ve izahlar getirmekte, onları meşrulaştırmaktadır.

Sezer'in (1981: 82-92 vd.) din sosyolojisinde dinleri çekişme ve çatışmalardan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Sezer (163 vd.), örneğin Doğu-Batı çatışmasını *Hıristiyan-İslâm* çatışması olarak görür. Ona göre Türklerin Müslümanlığı bağlamında da İslamiyet'in yayılması, Türklerin Doğu ile Batı arasındaki çatışmada yer alması durumuyla doğrudan bağlantılıdır. İslâm, Doğu dünyasının merkezi olmak mevzu bahis olduğu sürece Ortodoks İslâmiyet'i destekleme vazifesini üstlenmiştir.

Sezer'e (1981: 88) göre "Tek tanrılı dinler, toplumların içinde buldukları ana çatışmaları sezindiklerinin, çeşitli olayları bu ana çelişkiler etrafında toparlayabildiklerinin bir işaretidir. Toplumlar arasında nitelikte olan bu ana çelişkiler tek Tanrılı dinlerin evrensel bir görünüş kazanmasına izin verecektir." Son tahlilde Sezer, genel olarak dinlerin, özde de üç büyük evrensel din olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in ortaya çıkış ve gelişim süreçleri ile değişimle ilişkilerini çatışma temelinde izah etmektedir.

5. İslam ve Uygarlık

Sezer, din ile uygarlık arasında önemli ilişkiler kurmaktadır. Öncelikle Sezer'in uygarlık konusundaki yaklaşımlarının bazı önemli boyutlarına temas etmek faydalı olabilir. Denilebilir ki, Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* (1981) kitabında ve diğer çalışmalarında medeniyet demeyi değil, uygarlık demeyi tercih etmektedir. Sezer, adı geçen eserinde uygarlıklar kapsamında; Doğu uygarlıkları, Batı uygarlıkları, Doğu ve Batı uygarlıkları, Maya ve İnka uygarlıkları, Çin uygarlığı, Orta Asya uygarlığı, Orta Asya bozkır uygarlıkları, İslâm uygarlığı, Hint uygarlığı, Asur ve Babil uygarlıkları, Yunan uygarlığı, Mezopotamya uygarlıkları, Doğu tarım uygarlıkları, yabancı uygarlıklar, eski uygarlıklar, uygarlık merkezleri, Doğu uygarlık merkezleri, Yakın-Doğu uygarlık merkezleri, Yakın-Doğunun yerleşik uygarlık merkezleri, Doğu'da yerleşik uygarlık merkezleri, Doğu'nun üretici uygarlıkları, büyük uygarlık merkezleri, yerleşik uygarlık merkezleri, su boyu uygarlık merkezleri, tarım uygarlıkları, tarım uygarlık merkezleri gibi ifadeler kullanmaktadır.

Sezer'e (1988: 29-30) göre, "(...) uygarlık, toplum için belli bir kişilik ve tarih içinde bir yeri dile getirmektedir. Herhangi bir toplumun belli bir uygarlığa bağlı olduğunu bilmemiz, o toplumun kişiliği ve tarih içerisindeki yeri konusunda görüş edinebilmemize izin vermektedir." Elbette belirtilmelidir ki Batı'nın kullanıma sürdüğü 'uygarlık' tanımı/anlayışı, o kadar da masum değildir. Bu uygarlıkta Batı'nın üstünlüğü, modernliği, gelişmişliği ve çağdaşlığı üzerinde temellendirilmiş bir uygarlık anlayışı ve Doğu'nun gelişmemiş, vahşi, barbar, az-gelişmiş olduğu anlayışı mündemiçtir. Dolayısıyla bu Doğu uygarlıklarını uygarlaştırmak, geliştirmek, barbarlıktan, ilkelikten kurtarmak ve Batı'nın çağdaşlık düzeyine erdirmek gerekmektedir (Sezer 1988: 40).

Sezer (1981) uygarlıkları, Doğu-Batı ayrımı temelinde Doğu uygarlıkları ve Batı uygarlıkları olarak tipleştirmekte ve genel sosyolojisine uygun olarak çatışma ekseninde anlamaya ve izah etmeye çalışmaktadır. Sezer'e (1988; 1996-97; 1997) göre Doğu Uygarlıkları ile Batı uygarlıkları, Doğu-Batı çatışmasının ve bu çatışmanın getirdiği ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmışlardır.

Sezer (1981), dinleri sıklıkla uygarlıklarla ilişkilendirerek ele almakta ve dinlerin ilişkilerini, etkileşimlerini, çekişme ve çatışmalarını, Doğu uygarlıklarıyla Batı uygarlıklarının çatışmaları çerçevesi içinde incelemektedir. Nitekim Sezer'e (1981: 215) göre bugün de Batı kalıbının tüm dünya toplumları için yegâne model olarak sunulmak istenmesine rağmen yeryüzünde toplumlar arasında Doğu-Batı ayrımı ve çatışması mevcuttur. Dinler bu ayrımı, bu ayrıma bağlı olarak gelişen çatışmayı ve kendilerine mensup olan toplumların söz konusu ayrım ve çatışma içindeki hususiyetlerini ifade eder. Bilhassa Doğu uygarlığından Batı uygarlığına geçiş yapmaya karar verdikten sonra dinler ile uygarlıklar arasında bir ayrıma gidilmeye çalışılsa bile bugün İslâm dini Doğu'nun, Hıristiyanlık dini ise Batı'nın kimlik ifadesi olarak karşımıza çıkmaya devam etmektedir.

Belirtmek gerekir ki Sezer, dinlerin uygarlıkların gelişimiyle birlikte geliştikleri görüşündedir. Fakat Sezer, aynı zamanda dinlerin ortaya çıkışlarını ve gelişimlerini tamamen uygarlıklara bağlamanın da doğru olmadığını düşünmektedir. Nitekim Sezer'e (1981: 58-59) göre Doğu uygarlık merkezlerinde toplumlar kendi benlik, kimlik ve kişiliklerini edinirlerken dini hayat da o süreçte hızlı bir gelişim trendine girmiştir. Oysa uygarlık hinterlandı dışındaki toplumlarda en azından başlangıçta benzer bir gelişim sürecine şahit olmak mümkün değildir. Doğu'da uygarlığa paralel olarak dini yaşantının da gelişmiş olması, günümüzde din ile uygarlık arasında doğrudan ilişkiler kurulmasında etkili olmaktadır.

Görüldüğü üzere Sezer, din olgusunu, Doğu-Batı uygarlık/toplumları arasındaki çatışmaları esas alarak anlamlandırmaktadır. Bu noktada Sezer'in yaklaşımının, Huntington'ın (1993) *medeniyetler çatışması* teziyle ortaya koyduğu medeniyet eksenli teoride dini medeniyetler arasındaki çatışmada önemli bir unsur olarak görmesiyle benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Din, Sezer'in Doğu-batı temelli medeniyetler çatışması yaklaşımında da, Huntington'ın medeniyetler çatışması tezinde de oldukça etkili bir unsurdur. Her iki sosyal bilimcinin yaklaşımlarında farklılıklar söz konusudur; ama din ve çatışmayla ilintili medeniyet tasavvuru bağlamında önemli benzerlikler de vardır (Okumuş 2017).

6. İslam, Kapitalizm, Modernleşme, Çağdaşlaşma ve Laiklik

Gelişim sosyolojisinin anahtar kavramlarından olan modernleşme; klasik Batılı sosyal bilimciler tarafından, Doğu toplumlarının, Üçüncü Dünya olarak adlandırılan “yoksul”, “geleneksel”, “gelişmemiş”, “az-gelişmiş” veya “gelişmekte olan” olarak tanımlanan ülkelerin, Batı ülkelerine benzer süreçlerden geçecekleri savından hareketle kullanılan bir kavramdır (Lerner 1964; Okumuş 2015b; Coşkun 1989; Okumuş 2005). Batı gelişmeden, modernlikten, ilerlemeden yanadır; ancak bu kendi üstünlüğünün gelişmesi ve ilerlemesi olmalı ve bu gelişim, değişim içinde kendi üstünlük ve ayrıcalığı değişmeden kalmalıdır. Bundan dolayı Batı, toplum olaylarını Auguste Comte’un sosyal dinamik ve sosyal statik şeklinde yaptığı tasnif içinde ele almakta ve bütün tarihî ve toplumsal değişimlere karşılık kendi ayrıcalığının değişmezliğine inanmaktadır (Sezer 2011: 63).

Sezer (2011; 1981), Batı merkezli gelişme ve modernleşme teorilerine ciddi eleştiriler getirmektedir. Sezer (1991b), Batı’nın Doğu toplumlarını geçmişte barbar, ilkel, modern zamanlarda ise az gelişmiş olan kategorisinde gördüğünü ve Doğu’yu dizayn etmek istediğini belirtmektedir. Sezer’e göre kapitalizm, çağdaşlaşma, modernleşme, laiklik, uluslaşma gibi uygarlık kriter veya değerleri, Batı toplumlarının yapısı, amaçları ve ihtiyaçlarına cevaben ortaya çıkmışlardır. Bu kriter veya değerlere sahip olan toplumları gelişmiş kabul eden, fakat sahip olmayan toplumları tersine gelişmemiş veya az gelişmiş olarak tanımlayan modernleşme teorileri, Doğu toplumları için uygun düşmemektedir (Kızılcılık 2000: 88). Çağdaşlaşmacı ve modernleşmeci yaklaşımlar, modern uygarlık seviyesine gelmek için Batı modernleşme çizgisinin izlenmesi gereken tek model olduğu tezi üzerine kurulu teorilerdir.

Sezer’in düşüncesinde bazı modernleşme sosyologları, Batı’nın üstünlüğünü Hıristiyanlığın üstünlüğüyle izah etme yoluna gitmişlerdir (Yıldırım, 2004; Topses 2005). Bu çerçevede Sezer (1981: 136-142), örneğin Max Weber’in (1864-1920) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* (1985) adlı çalışmasında Protestanlık-kapitalizm arasında dolaysız kurduğu korelasyonun temel noktalarını sorgulamaktadır. Sezer’e (1981: 136) göre Max Weber gibi bazı sosyologlar tarafından modern Batı toplumuyla Protestanlık arasında münasebet kurulmuş ve giderek modern Batı toplumu Protestanlıkla izah edilmiştir. Bu noktada Sezer (1981: 136 vd.), Weber’in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* (1985) adlı eserinde Protestanlık ile modernleşme ve kapitalizm arasında kurduğu ilişki türünden bir ilişkiyi, yani kapitalizmin doğmasında Protestanlığın temel bir noktaya yerleştirilmesine eleştiriler getirmektedir.

Sezer’in (1981; 1997) bakışında bu yaklaşım, kapitalizmin Batı’da gelişmesinin İstanbul’un fethi ve Yeni Çağ ile, dolayısıyla İslamiyet ile ilişkisini, Batı’nın Doğu ile çatışmasını ve Doğu’yu yağmalama ve sömürme süreçleriyle ilgili boyutlarını görmezden gelmekte veya görememektedir. Kaldı ki Sezer’in görüşünde Protestanlıkla kapitalizm arasında doğrudan bir ilişki kurulamaz. Elbette kapitalizm ile Protestanlık arasında bir ilişki kurmak mümkündür; fakat bu ilişki kapitalizmi Protestanlığın doğurduğu biçiminde bir ilişki değildir. Modern kapitalizm herhangi bir dinden çıkmamıştır. Kaldı ki Weber’in yaklaşımı kullanılarak Yahudilik ve kapitalizm veya burjuva ahlakıyla Katoliklik arasında da bir ilişki kurulabilir. Dolayısıyla Sezer’in din sosyolojisinde dinlerin ekonomik gelişmeyi yönettiği yönündeki bir yaklaşım doğru değildir.

Sezer’in (1997; 1981) yaklaşımında Batı’nın on altıncı asırdan itibaren modernleşip dünya hakimiyetini ele geçirmesinin sebebi, Weber’in iddia ettiği gibi dinî ve kültürel hususiyetleri değil; Doğu’ya karşı ekonomik yağması ve Batı’nın elde ettiği yeri Doğu’ya kabul ettirme isteğidir. Sezer’in (1981: 137-38) çatışma ve farklılaşma teorisinde Batı Avrupa, XIX. yüzyılda kendi çıkarı için sömürgecilik ilişkilerini bütün dünyada güçlendirmeye çalışırken bu çabayı desteklemek amacıyla Protestan misyonerler, Katoliklere göre daha az da olsa, görece büyük bir faaliyet içindedirler. Katolik misyonerler gibi Protestan misyonerlerin bu faaliyetlerinde de amaç, kapitalizmin getirdiği çıkar ve imkânlarla Doğu halklarını ortak etmek değil, kapitalizmin getirdiği ilişkilerde Batı’nın elde ettiği yeri Doğu’ya kabul ettirmektir. Bütün bu olaylar ile kapitalizm-Protestanlık ilişkileri üzerine yeniden ve daha bir özenle eğilmek gerekir.

Sezer'in (1981: 138 vd.) yaklaşımında kapitalizm ile Protestanlık ilişkisi, her ikisinin aynı topraklarda, aynı toplumsal, siyasal ve ekonomik vd. şartların içinde bilhassa feodalizm-burjuvazi çatışmaları ve Batı-Doğu (Müslümanlar/Osmanlı) çatışmaları zemininde kendini gösteren ilişkidir. Yoksa gerçekte hiçbir surette modern kapitalizmin dinin dışına çıkması mevzu bahis değildir. Yalnızca modern kapitalizm ile Protestanlığın kaynaklarının aynı olduğundan bahsedilebilir. Her iki olay da, aynı tarihi şartlar sonucu doğmuşlardır. Buradan hareketle kapitalizmin Protestanlıktan doğduğunu söylemek, elbette aynı şey değildir (1981: 138). “*Kapitalizmin doğuşunda Protestanlığın mutlaka özel bir yeri vardır. Ancak bu özel yer, kendi özellikleri yerine çok genel yakıştırmalarla açıklanmak isteniyor ve sonuçta sorunlara doyurucu karşılıklar bulabilmek güçleşiyor.*” (1981: 139).

Olayları okuma biçimiyle bağımlılık ekolü içinde bir yere yerleştirilebilecek olan Sezer'in (1993) görüşünde, sömürü münasebetlerinin devam ettiği ve Doğu ile Batı'nın çıkarlarının tamamen değiştiği bir dünyada Batı menşeli modernleşme teori ve izahları, Batı dışı toplumlara izah edemez ve onlara yol gösteremez. Modernleşme teorileri, yeryüzündeki bütün ülke ve toplumlara kapitalist dünya sistemine katılmaya zorlamaktadır; ama Batı ile Batılı olmayan ülkeler arasındaki ticarete dengesizlikler söz konusudur; çünkü günümüzde dış alım ve satımın özünde, Batı'nın dünya egemenliğine hizmet etmek vardır. Bundan dolayı Sezer'e (1997) göre Doğu ülkelerinin dünya piyasasına açılması, bütün zenginlik ve hammadde kaynaklarının Batı'ya akmasını intaç etmektedir. Bağımlılık okulu üyelerinden Paul Baran, Paul Sweezy, Samir Amin, Andre Gunder Frank gibi isimler de Sezer'in yaklaşımına benzer yaklaşımlara sahiptirler (Topses 2005).

Sezer (1981: 139), kapitalizm ve endüstri ile Protestanlık arasında bağ kurulmasının, aslında ideolojik bir yönünün olduğu, Batılı ve Hıristiyan olmayan toplumlara gerikalı, gelişmemiş veya az gelişmiş olarak nitelendirilmede meşrulaştırma aracı olduğu görüşündedir.

Sezer (1981), modern Batı kapitalizminin ortaya çıkışında İstanbul'un fethinin çok önemli bir yerinin olduğu görüşündedir. İstanbul'un fethinden sonra Batı'nın Doğu'yla ilişki tesis ettiği zamanların bütün mühim ticaret yolları Doğu'nun denetimine geçmiştir. Osmanlıların İstanbul'u ele geçirerek Hindistan yolu üzerinde tam denetim kurmasıyla Katolik Batı tam bir açmazlığa düşmüştür. Bundan dolayı Osmanlılarla karşılaşmadan Doğu'yla ilişki kurabilmek için Afrika'yı dolaşmak, Batı için bütün güçlük ve masraflara rağmen verimli olacak ve Batı'da Atlantik kıyılarının denizci ülkeleri Doğu'yla yeni ilişkiler önerebileceklerdi. Böylelikle bazı Avrupa ülkelerinde yeni münasebetler (kapitalizm) ile birlikte yeni bir dünya yaklaşımı (Protestanlık) görülecekti.

Son tahlilde Sezer (2011), Marx, Durkheim ve Weber'in sosyolojilerinde olduğu gibi Batı merkezli modernlik ve gelişme yaklaşımlarına ve kapitalizm ile modernliği din temelli izah etme anlayışlarına (Okumuş 2015a) karşı çıkmakta, onları olumsuz eleştiriye tâbi tutmaktadır.

Sezer'in Batı sosyolojisine yaptığı eleştiriler oldukça önemlidir. Bazı Batılı sosyologların Doğu'ya yaklaşımları, Doğu'yu Batı karşısında daha aşağı pozisyona yerleştirmeleri, İslamiyet ve Müslümanlarla ilgili olumsuz düşünce ve söylemleri, sosyoloji-oryantalizm ilişkisini ortaya getirmektedir. Gerçekten de genel olarak sosyal bilimlerin, özelde ise sosyolojinin oryantalist söylemin miras(çısı) olduğu tespitini doğrulayacak durumlar vardır (Turner 1985; 1991; 2002; Bulut 2002; Okumuş 2002).

Din-modernleşme ilişkisi bağlamında Sezer'in bir yaklaşımına daha işaret etmekte fayda vardır. O da şudur: Sezer (2011: 127-128), laikliğin Batı tarafından Batılı olmayan toplumlara bir modernlik, modernleşme, çağdaşlık ve çağdaşlaşma işareti olarak takdim edildiğini, dolayısıyla modern ve çağdaş olmak isteyenlerin laikliği benimsemeleri gerektiği görüşünün empoze edildiğini ileri sürmektedir. Ayrıca Sezer'e (1992; 1998) göre çağdaşlık ve çağdaşlaşma ile Batı'nın bizden, Doğu'dan istediği aslında Batı gibi çağdaş veya ileri olmak değil, Batı'nın Doğu ile kurduğu egemenlik ilişkilerine tâbi olmak, aydınımızın arzu ettiği Batılılaşmak, daha doğrusu Batıcılışmaktır. “Çağdaşlaşma, Batı'nın başlattığı yeni ilişkilere katılma, bu ilişkileri benimseme, bu ilişki düzeni için çalışmaya verilen addır.” (1992: 9). Toplum farklılaşmalarında dinin belirleyici olması noktasını izah ederken Sezer, laiklik konusunu Hıristiyan-Müslüman çatışması ve farklılaşması veya Batı-Doğu çatışması ve farklılaşması

çerçevesinde ele almaktadır. Bundan dolayı Sezer'e (1981) göre laiklik, Batı'da belli tarihî şartlara bağlı olarak gerçeklik kazanmış bir olaydır. Türkiye'de de daha sonra yine belli şartlarla karşımıza çıkmıştır. Fakat Batı'da ve Türkiye'de lâiklikle birlikte görülen tarihî şartlar arasında bir yakınlaştırma ve yakıştırmada bulunmak mümkün görünmemektedir.

Sezer, laiklik olgusunun ve laikliğin Türkiye'ye gelişinin daha iyi ve daha doğru anlaşılması için Batı'daki gelişimine bakmak gerektiği görüşündedir. Sezer'e (1981: 217-19 vd.) göre laikliğin Batı'da ortaya çıkmasında iki önemli boyut vardır. Bunlardan biri laiklik öncesi Batı'da çok katı bir hoşgörüsüzlük ortamının olması, ikincisi ise Batı'nın kendi benliğini kendi içinden çıkan bir dinle belirtmemiş olması, Hıristiyanlığı Batı'nın belli şartlarda ithal etmiş olması ve dolayısıyla değişen şartlarla, özellikle Doğu üzerinde güçlü egemenlik kurmasının verdiği güvenle dine farklı bir gözle bakmaya başlamasıdır.

Sezer'in (1981: 218-219 vd.) görüşünde Batı'da laiklik, zannedildiği gibi insanların dinî inançlarına karşı bir hoşgörü anlamına gelmez. Batı'da laiklik, bir kısım müessese, kuruluş ve görevlerin ruhban sınıfının elinden çekilip alınmasıyla sınırlıdır. Türkiye'de laiklik ise, Tanzimat geleneğiyle geldiğinden dolayı devlet ve bireylerin farklı inanç ve dinler karşısında hoşgörülü ve tarafsız oluşları olarak anlaşılmıştır. Tanzimat, Sezer'e göre Hıristiyanlara devlet karşısında bazı imtiyazlar kazandırmayı amaç edindiği için Türkiye'de laikliğin böyle anlaşılmasına şaşırılmaması gerek (1981: 218-219).

Bu gelişme seyrine göre laikliği değerlendiren Sezer, laikliğin Hıristiyanlaştırma, Doğu'ya egemen olma ile ilgili boyutlarına eğilmektedir. Sezer'e (1981: 219-221 vd.) göre laikliğin çağdaşlaşma, modernleşme, ilerleme vs. ile ilgisi yoktur. Tersine laiklik, Batı'nın Doğu'ya ve Müslüman ülkelere egemenliğini sağlamlaştırmak veya sürdürmek için kullandığı bir enstrümandır. Şöyle ki: Din, toplumlararası farklılaşmaları belirlemektedir; fakat bu farklılaşma toplumların savaş durumundaki ifadesidir. Kapitalizmin gelişimiyle Batı'nın Doğu ile tesis ettiği münasebet önceleri bir Hıristiyanlaştırma yönünde bir çaba olarak tezahür etmiştir. Batı dünyasında laiklik akımının gittikçe daha çok taraftar kazandığı zamanlarda dahi Batı'nın Doğu'daki varlığı, Hıristiyanlaştırma eksenli dünya görüşünü dünyaya yayma çabasının bir sonucu sayılmıştır. Buna göre Hıristiyanlık Batı sömürgeciliğinin birinci desteği olmuştur. Lakin Doğu üzerinde kesin bir hakimiyet kurulduktan sonra Hıristiyanlık davası ve sonucu belli olmayan bir savaş durumunu Doğuya taşımak, Batı'nın çıkarına olmazdı. Batı'nın çıkarına olan şey, Doğu ile ilişkilerini laikleştirmektir. Bu çerçevede Batı'nın Doğu'daki varlığının sebebi, artık laikliğe bağlı olarak bilimsel üstünlüğü olarak izah edilmeye çalışılmıştır. Fakat Doğu'yla münasebetlerinde Doğu'yu Hıristiyanlaştırmaya çalışma işinden laikleştirmeye çabalama işine yönelen Batı, kendi içinde tersine din karşıtlığından Hıristiyanlaştırma çabasına yönelmektedir. Doğu'yu sömürmeye devam etmek için kendi için din birliğini elzem görmektedir.

Baykan Sezer (1981: 221-222), ne İslamiyet'in ne de Hıristiyanlığın özünde laikliğin olmadığını, laikliğin şu veya bu dinin özünde olmaktan çok siyasî gelişmelerin sonucu olduğunu ve laikliğin Batı tarafından Doğu toplumlarına karşı siyasî bir etki altına alma aracı olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Dinde yalnızca kişilerin değil toplumların da değerlendirilmesi bulunur. "*Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya*" sözünü esas alıp laikliğin Hıristiyanlığın özünde var olduğu savunulamaz. Böyle bir sözü Hz. İsa kıskırtmacıların oyunuyla baş etmek için ortaya atmıştır (Markos 12:13-17; Luka 20:20-26; Matta 22: 15-22). Yoksa Hz. İsa'nın bu husustaki gerçek görüşü, iki efendiye birden gereğince hizmet edilemeyeceği şeklindedir (Matta 6:24). Hıristiyanlıkta Tanrı'nın bizzat kendisi yeryüzüne incek kadar insanoğlunun işleriyle alakalıdır. Laiklik şu veya bu dinin tabiatında ya da özünde olmaktan ziyade siyasal gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkıp gelişmiştir. Din toplumların tanımlanması, değerlendirilmesi ve bilinci olarak gerçeklik kazandığından dolayı Batı, Doğu'nun kendi kimliğini belirleyebilmesine engel olmak adına laikliği ortaya çıkarıp piyasaya sürecektir. Bu sebeple Doğu'da Batı baskısı karşısında kimlik ve kişiliğine sahip çıkan toplumsal aktörlerde laikliğe karşı bir direnç gözlemlenecek ve laiklik yalnızca Batılılaşma yanlılarında savunulacak, fakat o da dinsizlik biçiminde kendini gösterecektir.

Sezer, laiklik konusunu, Batı'nın egemenliği çerçevesinde ele almakta ve çağdaşlaşma kavramının ortaya çıkışıyla doğrudan ilişkili görmektedir. Sezer'e (2011: 127-128) göre Batı, Doğu'ya egemen olmak için çeşitli teoriler ve kavramlar ortaya atmakta ve onlarla hem bütün toplumları izah etme iddiasında bulunmakta, hem de Batı dışı toplumların kendilerine tâbi olmalarını sağlama çabası içinde olduklarını ileri sürmektedir. Batı dışı toplumların Batı dünya egemenlik ilişkilerine katılmaları istenildiği için yeni kavram ve izahların Batı dışı halklarca da kabulü zorunluluğu vardır. Bu nedenle Batı dışı halklar tarafından kolayca reddedilmeyecek yeni ideal ve kavramlar geliştirilecektir. Çağdaşlaşma ve laiklik kavramları bunlardandır. Hiç kimse çağdışılık pozisyonunda olmayı benimsemeyecek ve dolayısıyla çağdaşlığa karşı çıkmayacaktır. Bu durumda çağdışı toplumlar olduğu ve bunların da çağa ayak uydurmak zorunda oldukları görüşü benimsetilince, çağdaşlık ve çağdaşlaşma konusunda kendi seçim ve çıkarlarına uygun kriterleri getirmeleri noktasında bir engel bulunmayacaktır. Çağdaşlaşma öncelikle laiklikle belirlenecektir. Başka ölçütler de önerilse bile laiklik, çağdaşlaşmanın ilk belirtisi olarak takdim edilmektedir.

Baykan Sezer, laiklik bağlamında Tanzimat sonrası Osmanlı modernleşmesi sürecinde ve modern Türkiye'nin kurulmasıyla eğitimde laikleşme üzerinde de durmaktadır. Sezer'e (1987) göre Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru giden süreçte Fransa'daki eğitim anlayışından çok etkilenilmiştir. Fransa'da eğitime dair sorunların çözümünde gösterilen çabalar, bizde de eğitimde modernleşme veya çağdaşlaşma sorunlarının çözümünde neredeyse aynen gösterilmiştir. *“Türkiye’de laikleşme akımının batıcılığa girişimiyle eş döneme rastlaması eğitimimizde görülen değişimleri eğitimin laikleşmesi olayı ile açıklamaya bizi de itecektir. Laiklik, eğitimimizde yenileşme olayının çok önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Ancak olay bununla sınırlı kalmamaktadır. Eğitimimizde gerçekleşen yenileşmenin laikleşme ile sınırlı tutulması, sorunlarımızın bütün boyutlarıyla anlaşılmasına engel olduğu gibi yine bu alanda alınan yolun gereğince değerlendirilmesine izin vermeyecektir.”* (1987: 145).

7.Sonuç

Görüş ve yaklaşımlarına bir bütün halinde bakıldığında, Baykan Sezer'in Batı'da gelişen sosyolojinin ciddi ölçülerde aktarımı ve taklidiyle Türkiye'de gelişen sosyolojiden farklı bir sosyoloji arayışı içinde olduğu anlaşılır.

Sezer, yerli sosyolojinin yanında yerli din sosyolojisi olması gerektiği düşüncesindedir. Buna göre sosyolog Sezer'in yaklaşımında Türkiye'ye, Doğu toplumlarına veya Müslüman toplumlara has, onların kendi durumlarından çıkmış din sosyolojilerinin olması gerekir. Buna göre Sezer'in Türkiye için Türk din sosyolojisi önerdiği söylenebilir.

Bu yaklaşımıyla Sezer'in İslam din sosyolojisi yaptığı söylenebilir. Batı'nın ortaya çıkarıp geliştirdiği sosyolojisinin Hıristiyan karakteri üzerinde dururken, İslam ülkelerinde gelişecek sosyolojinin de İslam karakterli olmasını savunmuş olur. Bundan dolayı Sezer'in Türk din sosyolojisi, özünde İslam din sosyolojisi olarak belirir.

Sezer'in sosyolojisinde din, toplumun kimliği olarak varlık kazanmakta ve dolayısıyla toplumların birbirlerinden farklılaşmalarının aracı olarak vücut bulmaktadır. Bu durumda Sezer'in İslam sosyolojisinde İslam dini, Müslüman toplumların kimliğinin, diğer toplumlardan farklılıklarının ve farklılaşmalarının bir ifadesi olmaktadır.

Sezer'in toplumsal bir olgu olarak din görüşünde Durkheim sosyolojisinden yararlanır ve etkilenir; fakat taklitçilik yapmaz, tersine özgün bir din sosyolojisi geliştirme çabasına girer. Ancak bu bağlamda Sezer'in, toplum-bağlı din izahında, bir yandan klasik sosyolojizmden uzaklaşırken diğer yandan farklı bir sosyolojizme yaklaşır veya düşer.

Toplumsal şartlarla ve topluma bağlı olarak tanımlanmaya çalışılan dinin ve dolayısıyla İslam dininin, Sezer'in din sosyolojisinde ve dolayısıyla İslam sosyolojisinde toplumu din ile sıkı sıkıya bağlantılı olarak nasıl açıklayacağı, nasıl toplumun kimliği haline geleceği, toplumları nasıl birbirlerinden farklılaştıran bir yapı olacağı gibi hususlar, izaha muhtaç ve kapalı kalmaktadır.

Sosyoloğumuz, bir taraftan dinin toplum hayatında çok etkili ve önemli bir olay olduğunu ifade ederken diğer taraftan aynı dinin toplumdan kaynaklandığını, toplumun kimliği olarak geliştiğini, toplum ile, toplum farklılaşmalarıyla kendini gösteren bir olay olduğunu ileri sürer. Bu durumda Durkheim'in din sosyolojisindeki gibi bir paradoks, Sezer'de de göze çarpmaktadır.

Sezer'in din anlayışı ile genel din sosyolojisi ve dolayısıyla İslam sosyolojisi de çatışma eksenli olarak izah edilir. Sezer'in dini Doğu ile Batı arasındaki çatışmalar merkezinde izah etme yaklaşımı, medeniyetlerin birbirleriyle çatışmaları bağlamında din olayını ele alma biçimi, Huntington gibi isimlerin din yaklaşımlarına benzer işaretler taşır. Ancak Sezer, onların Batı merkezli yaklaşım geliştirmelerine karşı Doğu eksenli yaklaşım geliştirir. Denilebilir ki, Sezer, çatışmacı bakışıyla ve dini üst yapı kurumu olarak görmesiyle Marx'ın bakışını paylaşır gibidir. Sezer, bir taraftan Batı'ya endeksli düşünceleriyle Marx, Durkheim, Weber gibi sosyologları eleştirirken, diğer taraftan kendi din sosyolojisini ve dolayısıyla İslam sosyolojisini geliştirme uğraşında o sosyologlardan etkilenir.

Kaynakça

- Aksakal, İ. (2016). *Baykan Sezer'in din ve toplum anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Amin, S. (1992). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme*. (S. Lim, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ba-Yunus, İ. & Ahmed, F. (1986). *İslâm sosyolojisi: bir giriş denemesi*. (R. Kaya Çev.). İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Ba-Yunus, İ. (1988). Niçin İslâm sosyolojisi? *Niçin İslâm Sosyolojisi*. (I. Güner, Çev.). İstanbul: Akabe Yayınları.
- Berger, P. L. 2002. What happened to sociology. *First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life*, 126, 27-29.
- Bulut, Y. (2002). *Oryantalizmin eleştirel kısa tarihi*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Canatan, K. (2005). *İslam sosyolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Coşkun, İ. (1989). Modernleşme kuramı üzerine. *Sosyoloji Dergisi*. 3(1), 289-304.
- Coşkun, İ. (1991). Sosyoloji bölümünün tarihine dair. İ. Coşkun (Ed.). *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji* içinde (ss. 13-23). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Çağan, K. (2007). Türk sosyolojisi ve Baykan Sezer. *Sosyal Bilimler Dergisi*. IX/2(2), 69-86.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of civilizations? *Foreign Affairs*. 72(3), 21-49.
- İbn Haldun (1996). *Mukaddime*. Tah. Derviş el-Cüveydî. 2. bs. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2004). Baykan Sezer ve Türk sosyolojisi. E. Eğribel & U. Özcan (Ed.). *Baykan Sezer'e Armağan- Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi* içinde (ss. 160-166). İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2000). *Baykan Sezer'in sosyoloji anlayışı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lerner, D. (1964), *The Passing of traditional society: modernizing the Middle East*. London: The Free Press of Glencoe.
- Marx, K. & Engels, F. (1987). On religion. R. Boccock & K. Thompson (Ed.). *Religion and Ideology* içinde (ss. 11-20). Manchester: Manchester University Press.
- Okumuş, E. (2005). Secularization and religion. *Euro Agenda/Avrupa Günlüğü*. 4(7), 335-356.
- Okumuş, E. (2006). Bir din sosyolojimiz olmalı mı? *Euro Agenda/Avrupa Günlüğü*. 5(8), 259-268.

- Okumuş, E. (2013a). Sosyolojinin din sorunsalı. M. Bayyığıt (Ed.). *Din Sosyolojisi*. Konya: Palet Yayınları.
- Okumuş, E. (2013b). İslâm sosyolojisi üzerine tartışmalar –bir giriş denemesi-. M. Tekin (Ed.). *İslâm ve Sosyoloji* içinde (ss. 103-110). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Okumuş, E. (2015a). Güncelliğini yitirmiş bir oryantalizmden global sosyolojiye geçiş imkanı. *Marife*. 2(3), 253-260.
- Okumuş, E. (2015b). *Toplumsal değişme ve din*. 4. bs. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Okumuş, E. (2015c). *Dinin toplumsal inşası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okumuş E. (2017). 'Yerli sosyolog' Baykan Sezer'de dine sosyolojik yaklaşım – bir giriş denemesi". *İslami Araştırmalar Dergisi*. 28(3), 373-388.
- Sezer, B. (1979). *Asya tarihinde su boyu ovaları ve bozkır uygarlıkları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sezer, B. (1981). *Toplum farklılaşmaları ve din olayı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sezer, B. (1987). Osmanlı eğitim sisteminden günümüz eğitim birliğine. *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*. 2 (4), 143-157.
- Sezer, B. (1988). *Türk sosyolojisinin ana sorunları*. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (1989). Türk sosyologları ve eserleri I. *Sosyoloji Dergisi*. 3(1), 1-96.
- Sezer, B. (1990). *Doğu-batı ilişkileri açısından batı tarımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sezer, B. (1991a). Türk sosyolojisinin tarihle ilişkileri. *Tarih ve Sosyoloji Seminerleri, 28-29 Mayıs 1990 Bildiriler* içinde (s. 1-8). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sezer, B. (1991b). Batı sosyolojisinin doğu toplumlarına yaklaşımı. İ. Coşkun (Ed.). *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji* içinde (ss. 39-47). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Sezer, B. (1991c). Türk sosyolojisinin önündeki sorunlar. İ. Coşkun (Ed.). *75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji* içinde (ss. 7-12). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Sezer, B. (1991d). Doğu-batı çatışması ve marxisme. *Türkiye Günlüğü*. 15, 10-16.
- Sezer, B. (1992). Çağdaşlaşma ve batı egemenliği. *Yeni Toplum Dergisi*. 1, 5-9.
- Sezer, B. (1993). *Sosyolojide yöntem tartışmaları*. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (1996-97). *Tarihte doğu-batı çatışması ders notları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Sezer, B. (1997). *Batı dünya egemenliği ve endüstri devrimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sezer, B. (1998). Doğu-batı ayırımı. *Doğu Batı*. 1(2), 29-36.
- Sezer, B. (2011). *Sosyolojinin ana başlıkları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Spickard, J. V. (2001). Tribes and cities: towards an islamic sociology of religion. *Social Compass*. 48(1), 103-116.
- Şeriatı, A. (1988). *Toplumbilim üzerine*. Çev. Kenan Sökmen. 2. bs. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Topses, M.D. (2005). Baykan Sezer'in modernleşme kuramlarına yaklaşımı ve Max Weber Eleştirisi. (Erişim: 03.06.2017). <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/devrimtopses.pdf>.

-
- Turner, B. S. (1985). *Marks ve oryantlizmin sonu*. H. Ç. Keskinok (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Turner, B. S. (1991). *Max Weber ve İslam*. Y. Aktay (Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Turner, B. S. (2002). *Oryantalizm, postmodernizm ve globalizm*. İ. Kapaklıkaya (Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Tüfekçioğlu, H. (2011). Türk sosyolojisinin ana sorunları'nın rusça baskısı üzerine. *Sosyoloji Dergisi*. 3(22), 583-587.
- Yıldırım, E. (2004). Baykan Sezer'den batı sosyoloji kuramlarına eleştirel çağrı. *Baykan Sezer'e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi* içinde (ss. 207-213). İstanbul: Kızılelma Yayınları.
- Weber, M. (1985). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. (Z. Aruoba, Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Wilson, B. (1989). *Religion in sociological perspective*. Oxford & New York: Oxford University Press.

Extended Abstract

The conceptualization of the sociology of Islam is both an approach and a scientific discipline, which has been the subject of significant debates in its various meanings. In the final analysis, the concept refers to deal with Islamic societies from a sociological perspective (See. Ba-Yunus 1988; Shariati 1988; Canatan 2005; Ba-Yunus & Ahmed 1986; Okumuş 2013b). In this study, the term sociology of Islam (Sociology of Islamic religion) is used to express sociologist Baykan Sezer's (1939-2002) sociological approach to the social dimensions of Islam and Muslims. In this article, it is aimed to understand and reveal Sezer's sociology of Islam within the framework of approaching religion from a sociological perspective.

In his article the author examines the sociology of Islam in the sociology of Baykan Sezer, who is described as the indigenous or domestic sociologist, from a sociological perspective on religion. Sezer is a sociologist who tries to build a sociology specific to Turkey with his understanding of indigenous sociology and also approaches religion in accordance with this sociology. One of Sezer's major research problems is religion as a social phenomenon. According to Sezer, religion is one of the most important elements to understand societies and social reality correctly. In Sezer's perspective, the reason for this is that religion is an expression of societies and social life. Sezer, in this frame, speaks of Western sociology and Turkish sociology and Turkish sociology of religion. Since Christianity is influential in Western sociology, Islam must be efficient in Turkish sociology. In this case, a sociology of Islam can be mentioned in Sezer. Indeed, in his research, the author tries to examine, understand and give the meaning Sezer's approach the phenomenon which can be expressed as the sociology of Islam. In the study, the data obtained from the sources are handled, evaluated, analyzed and interpreted with an understanding approach.

Sezer is of the opinion that Turkish sociology is adaptive, imitative or transmitting. Criticizing this situation, Sezer acts with the effort of making an indigenous sociology based on Turkey's own social conditions and dynamics without imitating Western sociology (Sezer 2011). Sezer has a unique position as an indigenous sociologist who makes interesting and important criticisms of Western sociology (Coşkun 1991; Kaçmazoğlu 2004; Çağan 2007: 69-86.). Considering that the most distinctive feature of Turkish society is its close relationship with the religion of Islam, Sezer's indigenous sociology is a sociology of Islam that examines the social dimensions of the religion of Islam, especially in the context of Turkey.

Sezer deals with religion both in his studies within the scope of general sociology (1988, 1989, 1997, 2011, 1979, 1988, 1991a, 1991b, 1991c, 1991d, 1979, 1997, 1990, 1992, 1996-97, 1998) and in his works that directly deal with religion (1981). However, Sezer's main work within the scope of the sociology of religion is his work known as *Social Differentiations and Phenomenon of Religion* (1981). The subject of this book is religion as a social phenomenon. Considering that the book deals with the interaction between religion and society in the context of Turkey and Islam in a special sense, it can be said that it is a study of the sociology of Islam.

While trying to put forward a comparative sociology of religions or sociology of religion, Sezer characterizes Western societies and therefore Western sociology with Christianity, and Muslim societies within Eastern societies, and within this framework, Eastern sociology with Islam. In Sezer's (1981: 21-24) sociological perspective, one of the important issues that should be considered within the framework of the difficulties of sociology of religion in Turkey and other Muslim countries is the issue of religious differences between the West and the East. The sociology of religion of the West is based on Christianity, while the sociology of religion and religion of Muslim societies is based on Islam. Of course, the religions of other societies are also different from each other. Can a sociology of religion, developed with terms and approaches produced by Christian sociology, understand and explain Islamic societies? This is an important problem (Sezer 1981: 21 et al.). As can be seen, one of the most important issues and problems of Baykan Sezer's sociological studies is the sociology of Islam.

Sezer is of the opinion that there should be a indigenous sociology of religion next to indigenous sociology. Accordingly, in the approach of sociologist Sezer, there should be a sociology of religion specific to Turkey, Eastern societies or Muslim societies, which emerged from their own situation. Accordingly, it can be said that Sezer proposes a Turkish sociology of religion for Turkey. With this approach, it can be said that Sezer makes sociology Islamic religion. While emphasizing the Christian character of the sociology of the West, he advocates that the sociology that will develop in Islamic countries should also have an Islamic character. Therefore, Sezer's Turkish sociology of religion appears as the sociology of Islamic religion.

In Sezer's sociology, religion comes into existence as the identity of the society, and therefore comes into being as a means of differentiation of societies from each other. In this case, in Sezer's sociology of Islam, the

religion of Islam is an expression of the identity of Muslim societies, their differences and differentiations from other societies.

Sezer's understanding of religion and the general sociology of religion and therefore the sociology of Islam are explained as conflict-oriented. Sezer's approach to explaining religion in the center of conflicts between East and West, his way of handling religion in the context of clashes between civilizations bears similar signs to the religious approaches of names like Huntington. However, Sezer develops an Eastern-oriented approach against their Western-centered approach. It can be said that Sezer seems to share Marx's view with his confrontational view and seeing religion as a superstructure institution. While Sezer criticizes sociologists such as Marx, Durkheim, and Weber with their Western-oriented thoughts, on the other hand, he is influenced by those sociologists in his effort to develop his own sociology of religion and therefore the sociology of Islam.